

Guido Pant

**Raamatust „Ajatu veerel“,
Tallinn, 2009.**

**Eesti Juudi muuseumi
väljaanne.**

Bjalik

Kui teha tänavaküsitlus, et kas keegi üldse teab, või kui teab, siis kes on juutide tuntuim kirjanik? Võib arvata, et nimetatakse Šolom Aleihhemit. Tema nimi on tuttav, eriti hinnatud on ta meist ida pool, Venemaal. Peaaegu tundmatu on üks teine kirjanik – nii meil siin kui ka ida pool. Tegelikult hinnatakse teda läänes. Kui tähistati kirjaniku 100. sünniaastapäeva, ilmus lisraelis tema portreega postmark. Tõepoolest on ta üks kuulsamaid juudi kirjanikke, täisnimega Hajim Nahman Bjalik (Bialik; 1873–1934). Andmeid tema kohta võib leida kõikidest teatmeteostest, räägiksime hoopis tema seostest Eestimaaga.

Eesti Vabariigi algust dateerime kuupäevaga 24. veebruar 1918. Kuu aega varem moodustas grupp kultuurilembelisi noori juute Tallinnas oma seltsi, mille draamasektsioon debüteeris näidendiga „Perekond“ (autorit pole mainitud) „Estonias“. Etendus toimus juba 2. veebruaril 1918! Teada olevalt oli väikesearvulises juudi kogukonnas moodustatud mitukümmend eri huvidega ühingut või seltsikest. Nagu rahvasuu räägib: „Kus kaks juuti, seal kolm seltsi.“ Ametlikult registreeriti uus selts Tallinna–Haapsalu Rahukogu poolt kui „Tallinna Juudi Kirjandus-dramaatiline H. N. Bjaliku nimeline Selts“. Sõna „dramaatiline“ tähendus tookordses kõnepruugis polnud sellisel kujul taunitav. Tsiteerisin tookordse peaministri asetäitja August Rei artiklit: „...just sellepärast

usun ma, et Kirjanduslik-**dramaatiline** Selts „H. N. Bjalik” kunagi ei lakka olemast, vaid ikka jätkab oma väärtuslikku kultuurilist tööd. Seks soovin parimat õitsengut Kirjandus-dramaatilisele Seltsile „H. N. Bjalik”. Selts sündis selsamal aastal kui Eesti Vabariik, mõlema tegevus lõppes ühtviisi tõepoolest dramaatiliselt – nõukogude korra kehtestamisel Eestimaal!

Oli aasta 1931. Ajalehe „Vaba Maa” teksti järgi oli Bjalik kõikide aegade suurim juudi kirjanik ja luuletaja. Ta esines Tallinnas pikema jidiškeelse ettekandega teemal „Rahvas ja raamat”, milles selgitas heebrea keele tähtsust juudi kultuuriajaloo minevikus ja tulevikus. Külaskäigule andis peaaegu riikliku kaalu see, et Bjaliku võttis vastu riigivanem Konstantin Päts ja toonane haridusminister Jaan Piiskar. Jaan Kross on meenutanud seda kui eesti-juudi kultuurisuhete arengu võib-olla kõige mäletamisväärseimat päeva, Hajim Nahman Bjaliku Eesti-reisist aastal 1931. Muuseas, see oli juba eesti-juudi kultuurisuhete parimal ajal – viis aastat enne seda, 1926 oli Eestis kehtestatud juudi kultuuriautoomia.

Tallinna Linnaarhiivi Fond 1382, mis hõlmab Bjaliku seltsi tegevust, on küllaltki mahukas, selles on eraldi kaust sellest samast märkimisväärsest kirjaniku Tallinnasse saabumise päevast. Bjalikule pakkus loomulikult erakordselt suurt huvi tema-nimelise juudi kultuuriseltsi tegevusega tutvumine. Kõigi tollaste ajalehtede vastukajad on eraldi kaante vahele pandud. Seltsile olid tellitud küll vist kõik siinsed eesti-, saksa- ja venekeelsed ajalehed ning need rippusid ilusasti keppidele kinnitatult mugavas lugemisnurgas. Minu isa on oma käega teinud ajalehtedest vajalikke väljalõikeid ja need siis omaette kausta kogunud. Kui kommunistid seltsi tegevuse lõpetasid, võttis isa mahukad kaustad kaenlasse ja viis need Linnaarhiivi. Tänu temale on Bjaliku seltsi tegevust puudutav materjal säilinud tänapäevani.

Bjaliku Tallinna-käigust on artikleid päris palju, tihti on vastukajad vastakad. Tartu „Postimees” on sel puhul isegi ühe satiirilise luuletuse avaldanud. Ah jaa, tänapäeval vast ei teatagi, kes oli selle luuletuse kirjutanud Hoia Ronk. Omapärase pseudonüümi taga peitus kirjanik, karikaturist ja ajakirjanik Karl August Hindrey. Imeliku kõlaga nime Hoia Ronk oli terava keelega kirjanik endale võtnud ühelt raudteeäärsest hoiatustahvlilt rongide ülessõidukohal: „Hoia ronk!” Seega tuleks lugejal ennast karikaturisti tule ette sattudes hoolega hoida, niisamuti kui rongi lähenedes!

Kus paiknesid selle eesti juutkonna suurima seltsi ruumid? Esialgne vilgas tegevus toimus päris vanalinnas, aadressil Lai tänav 5, kus oli ka avar saal. Arhiivis vanu dokumente uurides üllatas mind, kui palju palveid saabus seltsile nende saali ja lava üürimiseks. Nimetaksin vaid mõned nendest: Koolinoorsoo Liit, Saksa Kultuuriselts, Tallinna Tolliteenijate Ühisus, Esperantistide Ühing, Tallinna Aerutajate Klubi. Isegi Eesti Draamateater soovis neid ruume teatrikunsti kooli tarbeks. Ja näiteks Vene teater palub talviseks hooajaks 1921–1922 saali ja lava etendusteks ja tantsuks isegi kolmeks korraks nädalas! Loomulikult polnud seltsil võimalik ka parima tahtmise puhul kõiki soovijaid rahuldada.

Huvitaval kombel on seltsi tegevus kogu oma tegevusaja jooksul protokollitud igakuiselt, algul vene keeles, hiljem jidišis. Minu isa on kohe kindlasti seltsi tegevuse alguspäevadest saadik aidanud kaasa mitmesuguste ürituste läbiviimisel. Tegin koopiaid kolmest venekeelsest koosoleku protokollist, sealt on näha, et isa on ühel protokollil ära märgitud kui revisjoni läbiviija (1924. aastal). Teises aruandes on ürituste plaan, milles H. Bant tutvustab eesti kirjandust. Niisiis juba päris noore mehena oli ta huviorbiidis eesti kirjandus. Kolmandas aruandes on märgitud, et H. Bant on esitanud ettekande. Teema käsitus on jidiškeelne, see vajaks eraldi tõlkimist. Alates aastast 1928 on isa juba seltsi juhatuse liige, ühtlasi on ta ka valitud seltsi sekretäriks, laekahoidjaks. Kassapidaja tööd ta tunneb, kuna ta päris ametikoht oli Tallinnas Scheeli pangamajas. Linnaarhiivis on säilinud hulgaliselt seltsi protokolle, kahjuks on need kõik jidišis, mida mina kahjuks ei valda. Lehitsesin neid arhiivis istudes, uurides, mis kuupäevaga need on dateeritud. Ühel nendest protokollidest 8. märtsist 1930 on kaks korda selges eesti keeles kirja pandud „Koolivalitsus”. Tundsin mingit kuuma lainet üle selja voogavat. Ei või ometi olla! Esimesest jahmatusest toibudes tõusin järsult püsti – no võta või jäta, aga see oli ju minu isa käekiri, mida ma võisin, nagu öeldakse, kas või une pealt ära tunda. Seesama ilus selge, alati pisut kaldu korrapärane šrift. Alustasin kõigi nende protokollide lõpuosa uurima. Tõepoolest, leidsin kokku 92 igakuist seltsi tegevuse aruannet minu isa allkirjaga. Viimane neist oli pärit 1938. aastast, küllap ta andis oma ameti üle kellelegi nooremale.

Leidsin muu materjali hulgast ühe 1929. aasta „Wolikirja”, milles vannutatud advokaat Haim Karro volitab Bjaliku seltsi nimel sõlmima lepinguid ja tehinguid advokaadile isiklikult tuntud kodanikku Herman

Bandi (Bant), elukohaga... Huviga uudistasin üht eestikeelset seltsi rahalise loterii protokoll, milles tundsin ära isa käekirja. Nagu kirjutatust selgub, toimus loterii 25. jaanuaril 1931 kell 1 päeval. Juhatuse liikmed on kohale ilmunud, nende seas ka sekretär H. Bant. Publiku hulgast valitakse välja loositõmbajad nii nagu looside kontrollijadki. Loosimise juures viibib ka 6. jaoskonna politsei abikomissar, kes revideerib väljatõmmatud loose.

Kaante vahele on kogutud mitmesuguseid seltsi tegevuse pabereid, näiteks ühel neist volitab H. Bant kedagi härra Hoffmanni linna elektriijaama kassast seltsi elektrivoolu kautsjoni välja võtma. Üllatas siseministeeriumi Politseivalitsusele saadetud kiri: „Käesolevaga on meil au Teid paluda välja anda juudi kultuur-tegelasele ning meie seltsi juhatuse liikmele h-ra Hirsch Bant'ile hinnaalandusega välispass sõiduks Poolamaa – Vilnosse, kus 14-st kuni 19-ni aug. k. a. peetakse ülemaailmne juudi teaduslik kongress. Sellele kongressile sõidab h-ra H. Bant meie seltsi esindajana. Kõige austusega esimees ja sekretär. Lisa: Nimetatud kongressi kutse ja kava juudi keeles.”

EV 3294

Eesti Teaduste Akadeemia raamatukogu fondis on säilinud nimetuse EV 3294 all tagasihoidlik, vaevalt 20-leheküljeline juudikeelne raamatuke „Bjaliku selts XV (1918–33)”, milles on ka mõned eestikeelsed lühiartiklid. Vilksatavad tuttavad nimed ja fotoportreed: Karl Ots, Paul Sepp, Nigol Andresen, Mait Metsanurk, August Rei jt. Seltsi tegevuse lühiülevaates selgub, milline vilgas kultuurielu pulbitses seltsi tegevuse alguspäevadest peale. Küllaltki suur 50-liikmeline koor andis oma esimese kontserdi juba 21. juunil 1918 Estonia kontserdisaalis. Muide, lauluansambli loojaks peetakse pr Klas-Glasi, nii on kirja pandud. Tsiteerin: „Bjaliku selts oli tuntud eesti ringkondades, eriti muusikute seas. Juudi kontserdid saavutasid sooja vastuvõtu eesti ajakirjanduses. Eesti muusikud töötavad meeeldi juudi kooriga, koos kooriga esines mitu korda Karl Ots! Esimest korda esineti raadios mai algul 1929, teistkordselt 1931. 10. mail 1930 lauldi Helsingis ja jaanuaris 1932 Tartus „Bürgemusse” saalis.” Taas mainitakse Karl Otsa nime: koori suurtes kontsertides soleeris Estonia laulja Karl Ots. Hiljem on ka meie esitenor Martin Taras nii mõnigi kord seltsi laval oma repertuaari tutvustanud.

On tähelepanuväärne, et näitetrupile kutsuti lavastajaks Eesti selle ala parimad professionaalid. Nii näiteks paluti seltsi juubelilavastuseks appi režissöör Paul Sepp, kes omal ajal asutas Tallinna teatristuudio ja oli pikki aastaid Estonia, Vanemuise ja Draamateatri lavastaja. Eino Baskini sõnul on tema isa tihtipeale meenutanud meie teatrikorüfee Ants Lauteri lavastajatööd Bjalikus.

Selts tähistas oma 20. juubelit piduliku aktusega. Minu isa on oma käega visandanud selle aktuse kava: avakõne, siis „Mu isamaa...” laulukoori poolt, edasi tervituskõned, kava teises osas on viulisoolo, mitmed koorilaulud, siis üks aaria tookordselt ooperisolistilt Ida Aav-Loot. Muide, seltsi saalis oli päris korralik lava, kus toimusid etendused, aga esineti ka Juudi gümnaasiumi aulas. On mainitud ka saksa teatri ruume. Repertuaari valikul seisti silmitsi kõigi teatrite igivana probleemiga – kas valida näidendid, mis kindlustaksid küllaldase sissetuleku, või panna rõhku sellele, et näidendid oleksid „kirjanduslikult väärtuslikud”. Tekkis dilemma: „kerged” näidendid ei vasta seltsi iseloomule, „rasked” ei tõmba küllaldaselt publikut, toovad kaasa defitsiidi ja pikad proovid väsitavad näitlejaid. Seltsi tegevuse algusaastail olid ülekaalus kergemad kassatükid, hilisemal perioodil asendusid need sügavamasisulistega.

Oleme tutvunud juhukillukestega seltsi ajaloost, mis hõlmab ajavahemikku 1918–1940. Juudi kogukonna suurima seltsi Bjaliku loo lõpetan kirjanik Mait Metsanurga sõnadega: „Olen viibinud mitu korda Bjaliku seltsis. Kõige huvitavam oli see hetk, kui juudid laulsid seal „Mu isamaa, mu õnn ja rõõm”.”